

یارانه پنهان و بنزین

هادی کحالزاده

کارشناس ارشد اقتصاد انرژی
و دکترا سیاست گذاری اجتماعی

دولت آقای پزشکشان، ظاهراً عزم خود را برای تغییر قیمت بنزین جزم کرده است. رئیس جمهور محترم در یکی از گفت‌وگوهای تلویزیونی خود با طرح این پرسش که آیا با تخصیص نا عادلانه ۱۵۰ میلیارد دلار یارانه پنهان انرژی می‌توان کشور را اداره کرد، به درستی نظام نا عادلانه توزیع درآمد و ثروت ملی را مورد نقد قرار دادند. بدون ورود به جزئیات و یا پیش‌بینی چگونگی این تغییرات، واکاوی مفهوم یارانه پنهان به عنوان یکی از پایه‌های استدلالی موافقان افزایش قیمت بنزین ممکن است در این مسیر راهگشا باشد. خصوصاً اینکه یارانه پنهان به جای کمک به ارزیابی اثربخشی و کارآمدی سیاست‌ها، به ابزاری برای توجیه راهکارهای بخشی، تک‌خطی و صرفاً قیمتی تبدیل شده است. نتیجه نیز نه حل مسئله، بلکه ایجاد بحران‌های تازه برای کشور خواهد بود.

بحث بنزین و بهره‌مندی عادلانه از ثروت ملی در تمام دولت‌های پس از انقلاب مطرح بوده است. در سال ۱۳۶۰، شهید رجایی با نقد فاصله میان قیمت تمام‌شده ۳۰ ریالی بنزین و قیمت فروش ۱۰ ریالی آن، این اختلاف را نا عادلانه می‌دانست و خواهان تخصیص ۲۱۰ میلیون تومانی این فاصله به روستائیان سالمند و نیازمندان کشور بود. در دهه ۷۰ مفاهیم «خطای نوع اول و دوم» و در دهه ۸۰ مفاهیم «یارانه آشکار و پنهان» برای توضیح ناکارآمدی نظام توزیع منابع به ادبیات سیاست‌گذاری در ایران راه پیدا کرد. خطای نوع اول و دوم به بهره‌مندی افراد غیر مستحق و عدم بهره‌مندی افراد مستحق از حمایت یارانه‌ای تاکید داشت. یارانه پنهان نیز به هزینه فرصت از دست‌رفته‌ی حامل‌های انرژی یا منابعی توزیعی اشاره داشت. برآورد دولت آقای احمدی‌نژاد از میزان یارانه‌های پنهان حدود ۸۰ تا ۹۰ هزار میلیارد تومان (حدود ۹۰ میلیارد دلار سال ۱۳۸۷) بود که به همراه ۱۱ میلیارد دلار یارانه آشکار تخصیص در بودجه، به عدد حدودی ۱۰۰ میلیارد دلار می‌رسید. فارغ از حجم بالای ۲۰ تا ۲۵ درصدی آن از تولید ناخالص داخلی، استدلال می‌شد که ۷۰ درصد این یارانه، صرفاً توسط ۳۰ درصد جامعه مورد استفاده قرار می‌گیرد.

بر همین اساس، طرح هدفمندی یارانه‌ها، ۴۰ درصد منابع را به مردم، ۱۰ درصد را به بخش سلامت و ۵۰ درصد را به صنعت اختصاص می‌داد. اما در عمل، آزادسازی قیمت حامل‌های انرژی تنها ۱۹ میلیارد دلار درآمد ایجاد کرد (یعنی ۱۹ درصد) و مابقی ۲۲ تا ۲۳ میلیارد دلار از سایر حوزه‌ها تأمین شد تا صرفاً ۴۰ درصد بخش پرداخت به مردم تأمین شود. بخش سلامت و صنعت نیز از این منابع وعده داده شده محروم ماندند. مراجعه به این سابقه تاریخی، میزان محدودیت مفهوم یارانه پنهان را به خوبی نشان می‌دهد.

نارسیایی دیگر مفهوم یارانه پنهان، نه در دقت پیش‌بینی، بلکه خطا از نحوه‌ی استفاده از آن است. اساساً مفهوم یارانه پنهان در ادبیات سیاست‌گذاری رفاه اجتماعی، بر هزینه‌های دولت پنهان رفاه «invisible welfare state» و ترجیحات نظام سیاست‌گذاری با فساد و یا رانت‌های که در دولت رفاه پنهان وجود دارند تمرکز دارد. به عبارتی، دولت با معافیت‌های مالیاتی یا گمرکی، به بخش‌هایی از جامعه امتیازاتی اعطا می‌کند که به آن یارانه پنهان گفته می‌شود. یارانه پنهان البته در مفهوم اقتصادی هزینه فرصت نیز، فاصله‌ی از دست رفته شرایط مطلوب را با شرایط موجود، کمی‌سازی می‌کند. اما مفهوم حسابداری که هزینه تحقق یافته را در نظر بگیرد نیست و مقدار آن بسته به فروضی است که با تغییر آن فروض، نتایج نیز طبعاً متفاوت می‌شود.

در ایران اما بدون توجه به این محدودیت‌ها، از یارانه پنهان به عنوان میزان پرداخت انتقالی به خانوارها در مصرف انرژی استفاده می‌شود. بنابراین به جای نگاه سیستمی به موضوع انرژی و محاسبه آن برای نظام تولید، توزیع و مصرف انرژی صرفاً بر مصرف خانوارهای ایرانی متمرکز شده است. با

استفاده از منطق رایج محاسبه‌ای بارانه پنهان برای بخش تولید و توزیع و مصرف، البته به خوبی می‌توان روایت مسلط از میزان یارانه پنهان پرداختی به مصرف‌کننده را به چالش کشید. فرضاً از ۱۳۰ میلیون لیتر مصرف روزانه بنزین کشور، با کسر حداقل ۱۰ میلیون لیتر قاچاق، از ۱۲۰ میلیون لیتر مصرف روزانه ما در روزهای غیراوج است. از ۱۲/۵۳ میلیون خودرو موجود در کشور ۱۹/۳ میلیون آن (۹۰ درصد) خودروهای تولید داخل هستند که معادل ۱۰۰ میلیون لیتر در روز مصرف را به خود اختصاص داده‌اند. مصرف دو برابری این خودروها نسبت به متوسط جهانی، معادل ۵۰ میلیون لیتر در روز بنزین خواهد بود. به عبارت دیگر، اگر خودروهای ما مطابق استانداردهای جهانی سوخت مصرف می‌کردند، بدون در نظر گرفتن ناکارآمدی نظام حمل و نقل عمومی و ترافیک، متوسط روزانه مصرف معادل ۷۰ میلیون لیتر باقی می‌ماند.

با همین استدلال در بخش تولید نیز، ۵۰ میلیون لیتر در پالایشگاه اراک و ستاره خلیج فارس و ۷۰ تا ۷۵ میلیون لیتر در ۸ پالایشگاه دیگر کشور تولید می‌شود. این ۸ پالایشگاه به دلیل فرسودگی بالا و پایین بودن ضریب پیچیدگی نلسون، معادل ۶۵ تا ۷۰ میلیون لیتر کمتر از میزان استاندارد جهانی تولید می‌کنند. به عبارتی به جای تولید ۱۲۰ میلیون لیتر بنزین، باید شاهد تولید روزانه ۱۹۰ میلیون لیتر بنزین می‌بودیم صرفاً اگر پالایشگاه‌های قدیمی کشور در متوسط استاندارد جهانی به تولید فرآورده می‌پرداختند. مسئولیت فاصله‌ی استاندارد ۷۰ میلیون لیتری مصرف و ۱۹۰ میلیون لیتری تولید، از بین رفتن ۱۲۰ میلیون لیتر روزانه بنزین نه ترجیحات مصرفی خانوارهای ایرانی، بلکه کاستی‌های نظام تولید و مصرف بنزین است. با فرض قیمت ۴۶ تا ۴۷ سنتی برای هر لیتر بنزین قوب خلیج فارس، یارانه پنهان بنزین معادل ۲۰ میلیارد دلار یا سرانه ۲۳۰ دلار در سال برای هر ایرانی خواهد بود. در مورد گازوئیل نیز همین وضعیت برقرار است. از ۱۲۰ میلیون لیتر تولید و مصرف روزانه، ۸۸ میلیون لیتر در هشت پالایشگاه فرسوده تولید می‌شود. اگر به‌جز پالایشگاه ستاره خلیج فارس و اراک، سایر پالایشگاه‌ها مطابق استاندارد جهانی عمل می‌کردند، تولید روزانه باید ۱۵۰ تا ۱۶۰ میلیون لیتر می‌بود. با اضافه کردن ۱۰ تا ۱۵ میلیون لیتر قاچاق روزانه، رقم اتلاف حدود ۵۰ میلیون لیتر گازوئیل به دست می‌آید که معادل ۱۰ میلیارد دلار یارانه پنهان است. به این لیست البته می‌توان میزان اتلاف ۳ برابری شبکه انتقال برق در مقایسه با استانداردهای جهانی، بهره‌وری بسیار پایین نیروگاه‌های بخاری کشور و مصرف بالا و ناکارآمدی لوازم گرمایشی را افزود تا یارانه پنهان نظام تولید، توزیع و مصرف برق را نیز به دست آورد.

ذکر این نکته ضروری است که برآوردهای این نوشته براساس آمارها و گزارشات رسمی و به صورت کلی برای برآورد کمی میزان اتلاف انرژی است و طبعاً عدد دقیق در هربخش، نیازمند بررسی و مطالعه دقیق دستگاه متولی در آن بخش می‌باشد هرچند در نتیجه‌گیری کلی تفاوتی ایجاد نخواهد کرد.

نتیجه‌گیری کلی اما این است که به جای روایت‌سازی یک‌طرفه از ناکارآمدی و اتلاف منابع، اگر از یارانه پنهان به عنوان یک معیار میانجی یا پرواکسی در میان ابزارهای مختلف ارزیابی فاصله‌ای موجود با شرایط مطلوب استفاده شود و محدودیت‌های آن درک شود، به سیاستگذار در انتخاب سیاست موثرتر کمک خواهد کرد. یارانه پنهان نه به عنوان هزینه تحقق یافته، بلکه به عنوان معیاری برای اولویت‌گذاری به بخش‌های ناکارآمد، حتماً به سیاستگذار نشان خواهد داد که تکیه صرف بر شوک قیمتی بنزین جهت تغییر ترجیحات مصرفی خانوار تا چه میزان خطاست و بدون اصلاحات تدریجی قیمتی و غیرقیمتی و اولویت‌بندی در اصلاح بخش‌های ناکارآمدتر نظام تولید و مصرف انرژی، هرگونه مداخله قیمتی چگونه به تعمیم بیشتر بحران منجر خواهد شد.

تجربه‌ی ۵ دهه گذشته نیز به خوبی نشان می‌دهد که حل مسئله بنزین بدون درک آن به عنوان بخشی از یک سیستم یکپارچه شامل تولید، توزیع و مصرف و بدون استفاده هم‌زمان ابزارهای قیمتی و غیرقیمتی برای بهبود کارایی، چگونه ناکام مانده است. همانطور که تثبیت قیمت حامل‌ها به شیوه‌ی مجلس هفتم به روند روبه مدیریت تولید و توزیع و مصرف انرژی در دهه ۸۰ آسیب زد، شوک قیمتی آبان ۱۳۹۸ نیز در حل مسئله ناکام ماند و به بحران‌های اجتماعی و سیاسی دامن زد.

سرقت از تصاعدی می‌کند. از همه بدتر این که محرومیت و فقر را به‌ویژه در میان کسانی که مزدبگیر و حقوق‌بگیر هستند افزایش می‌دهد. اثرات روحی و روانی و ناامیدی نسبت به پیروزی در مسابقه میان افزایش قیمت‌ها با افزایش حقوق بسیار ویرانگر است چون تجربه به نشان داده که تورم قطعی است ولی افزایش درآمد قطعی ندارد؛ همیشه در این مسابقه بازنده هستند.

خلاصه این که؛ مردم در وضعی قرار می‌گیرند که «نمی‌دانند چگونه زندگی کنند که شرمگین نباشند». آنان که شناختی از تورم ندارند یا فاقد تجربه شرمندگی در برابر تورم هستند و این پدیده شوم مسئله زندگی آنان نیست، اگر در مقام سیاست‌گذار هستند بهتر است که از حضور خود در جایگاه سیاست‌گذاری تجدیدنظر کنند.

تیتریک

HEADLINE ONE

۲

گزارش
یک

عکس: khamenei.ir

با تاکید بر مقاومت ملی در برابر فشارهای خارجی صورت گرفت:

واکنش رهبری به احتمال تکرار جنگ

ادامه می‌دهد. آیت‌الله خامنه‌ای «مقاومت ملی» را «تاب‌آوری و ایستادگی در مقابل انواع فشارهای سلطه‌گران» تعریف کردند و افزودند: «گاهی فشار، نظامی است؛ همانند آنچه ملت در دفاع مقدس دید و در ماه‌های گذشته نوجوانان و جوانان هم مشاهده کردند- و گاهی هم فشار اقتصادی یا رسانه‌ای و فرهنگی و سیاسی است». رهبری «هوچی‌گری و جوسازی عوامل رسانه‌ای و مقامات سیاسی-نظامی غرب» را «نشانه فشار تبلیغی دشمن» خواندند و گفتند:

گروه خبر: مقام معظم رهبری در مراسم سالروز میلاد فاطمه زهرا(س)، با تریک این عید گفتند: «مردم ایران با مقاومت ملی، تلاش‌های مستمر دشمن برای تغییر هویت دینی، تاریخی و فرهنگی این ملت را ناکام گذاشته‌اند و امروز نیز ضمن ضرورت آرایش یافتن صحیح دفاعی و هجومی در مقابل فعالیت تبلیغاتی و رسانه‌ای دشمن برای حمله به مغزها، دل‌ها و باورها، ایران عزیز با وجود مشکلات و کمبودهای موجود در سراسر کشور، به حرکت روبه‌جلوی خود

عکس: President.ir

در حاشیه اجلاس عشق آباد مطرح شد:

وعده پوتین به پزشکشان برای حمایت از ایران

خوشحال هستم که با شما دیدار می‌کنم و ما به‌طور منظم با یکدیگر ملاقات می‌کنیم. از جمله در آغاز سال ۲۰۲۵ میلادی (۲۸ دی ۱۴۰۳). یک سند بسیار مهم با عنوان معاهده جامع راهبردی را به امضا رساندیم. در آغاز این ملاقات، از شما تقاضا دارم که بهترین آرزوها و سلام‌های گرم من را به مقام معظم رهبری جناب آقای خامنه‌ای برسانید». رئیس جمهور روسیه با بیان اینکه روابط دو کشور در مسیر بسیار مثبتی در حال گسترش است، خاطرنشان کرد: «در سال ۲۰۲۴ میلادی، رشد مبادلات تجاری ۱۳ درصد بوده است و در ۹ ماه نخست سال ۲۰۲۵، هشت درصد دیگر افزایش داشته است». پوتین در بخش دیگری از سخنان خود با بیان اینکه ایران و روسیه در حال کار مشترک بر روی طرح‌های کلیدی و بزرگ خود ادامه می‌دهند، در این زمینه از نیروگاه بوشهر، توسعه زیرساخت‌ها از جمله مسیر کریدور شمال - جنوب نام برد. او همچنین گفت که ایران و روسیه در حال بررسی توسعه همکاری‌های احتمالی در زمینه انتقال گاز، انتقال برق و توسعه مبادلات در حوزه کشاورزی هستند. رئیس جمهور روسیه با بیان اینکه در مسائل بین‌المللی نیز تماس‌ها و هماهنگی‌های نزدیکی میان دو کشور برقرار است، تاکید کرد: «روسیه همواره از جمهوری اسلامی ایران در سازمان ملل حمایت کرده و این مواضع استمرار خواهد داشت.» پزشکشان و پوتین آخرین بار شهریورماه امسال در پکن و حاشیه مراسم گرامیداشت هشتادمین سال پایان جنگ جهانی دوم ملاقات کرده بودند.

استقبال عشق آباد از افزایش همکاری با تهران

پزشکشان در دیدار با رهبر ملی ترکمنستان، ضمن تشکر از برگزاری حاشیه اجلاس بین‌المللی صلح و اعتماد، تاکید کرد: «جهان امروز بیش از هر زمان دیگر محتاج شکل‌گیری اعتماد، صلح و همکاری میان ملت‌هاست و طرح و ابتکاری که شما پیشگام آن بوده‌اید، بیانگر درک عمیق از واقعیات زمانه است. ما باید ارتباطات و همکاری‌های خود را افزایش دهیم، چرا که جامعه جهانی به چنین نگاهی که شما مطرح و دنبال می‌کنید، نیاز واقعی دارد. خرسندیم که با رهبری شما، این رویکرد سازنده از ترکمنستان به منطقه و فراتر از آن گسترش یابد تا همه مادر مسیر تقویت اعتماد، صلح و امنیت منطقه‌ای کام‌برداریم.»

قریبالقی بردی محمداف، رهبر ملی ترکمنستان هم در این دیدار با ابراز خرسندی از حضور رئیس جمهور ایران در عشق‌آباد گفت: «ما احترام فراوانی برای حمایت جنابعالی از ابتکارات ترکمنستان قائل هستیم، از حضور شما در این اجلاس قدردانی می‌کنیم و از نظرات و دیدگاه‌های شما در این اجلاس بهره خواهیم برد. همان‌گونه که مستحضرد، شرایط کنونی جهان پیچیده است و ضرورت دارد که

تاکید پزشکشان و پوتین بر افزایش همکاری دو کشور

پزشکشان در ملاقات دوجانبه با پوتین، با ابراز خرسندی از سطح بسیار خوب و رو به گسترش روابط تهران -مسکو، از حمایت‌های روسیه از جمهوری اسلامی ایران در مجامع بین‌المللی قدردانی کرد. رئیس جمهور با تاکید بر عزم تهران برای اجرای توافق جامع همکاری‌های راهبردی میان دو کشور، گفت: «مصمم هستیم توافقی را که به امضا رسانده‌ایم، اجرایی و عملیاتی کنیم. همکاری‌های مشترک به‌ویژه در حوزه تجارت و راهگدازها در حال پیگیری است. در زمینه کریدوری نیز تا پایان سال زمینه‌های کامل اجرای این پروژه از سوی ایران فراهم خواهد شد. انتظار داریم طرف روسی نیز روند اجرای این توافقات را تسریع و نهایی کند». او همچنین با اشاره به اهمیت توسعه کریدورهای شمال - جنوب و شرق - غرب، گفت: «پیگیری این مسیرها با سرعت در جریان است و قطعاً دستور شما موجب شتاب‌گیری اجرای این پروژه‌های مهم و راهبردی خواهد شد.» رئیس جمهور همکاری‌های کشاورزی میان دو کشور را بسیار مفید توصیف کرد و افزود: «این الگویی تواند در سایر حوزه‌ها نیز توسعه یابد. ما هیچ راهی جز همکاری مشترک به‌ویژه بر ستر سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای نظیر شانگهای و بریکس برای مقابله با یک‌جانبه‌گرایی نداریم.»

ولادیمیر پوتین، نیس جمهور روسیه هم در آغاز این ملاقات گفت: «خیلی